

E. H. M. Dormans, *Het tekort. Staatsschuld in de tijd der Republiek* (Dissertatie Tilburg 1991, NEHA-series III, 14; Amsterdam: NEHA, 1991, xi + 272 blz., f49,50, ISBN 90 71617 35 1).

Geheel onverwachts vond in maart 1991 in Tilburg een promotie plaats op een studie over de 'staatsschuld' tijdens de Republiek. Daarmee lijkt de sinds de jaren tachtig duidelijk waarneembare trend van een toenemende belangstelling voor de fascinerende geschiedenis van de overheidsfinanciën van de Republiek verder door te zetten. Vanzelfsprekend gaat zo'n boek voor bijna de helft over de ontwikkeling van de gewestelijke schuld van Holland, al lang geleden het 'klassieke land der staatsschulden' genoemd. Het bevat ook een hoofdstuk over de — aanmerkelijk kleinere — schuldenlast van de Generaliteit, waarin tevens summier wordt ingegaan op de schulden van de admiraliteiten, de WIC en de VOC. Aan de schuldenlast van de overige gewesten wordt echter geen aandacht besteed, hoewel die met name in Friesland, Utrecht en Zeeland aan het eind van de achttiende eeuw veel groter was dan die van de Generaliteit.

De drie kernhoofdstukken beperken zich tot 'het zo 'feitelijk' mogelijk presenteren van data' (ix). Beschouwingen, analyses en conclusies blijven — met een schets van het financieel-economisch kader — bewaard tot het laatste hoofdstuk. Het wat ongelukkige gevolg daarvan is dat de lezer 167 pagina's lang zelf maar moet bedenken op welke vragen de over hem uitgestorte mededelingen nu eigenlijk het antwoord vormen. Dat heeft het boek, temeer omdat de stof vaak ingewikkeld is, weinig toegankelijk en leesbaar gemaakt. Maar voor wie snel voor een bepaalde periode een aantal financiële gegevens bij elkaar wil hebben, kan een dergelijke aanpak natuurlijk toch zijn nut hebben. Tussentijds zijn bovendien steeds appendices ingevoegd met een samenvattend overzicht van het verloop van Hollands schuld, deels gebaseerd op de verzamelde gegevens, deels op schattingen.

Ten gevolge van de vele oorlogen waarin de Republiek betrokken raakte, steeg die schuld tussen 1600 en 1795 vrijwel continu — en bijzonder drastisch tussen 1702 en 1713 — met uitzondering van twee perioden van daling tussen 1653 en 1663 en tussen 1756 en 1780. Dormans' cijfers impliceren de volgende correcties op wat tot nu toe bekend was. Hij biedt een ingenieuze, maar inmiddels door M. 't Hart bestreden (*NEHA-Bulletin*, V (1991) i, 37), argumentatie om de tot nu toe bestaande onzekerheid over de omvang van de schuldenlast in 1621 op te lossen ten gunste van het hoogste bedrag. Hij komt tot een nog sterkere stijging van de schuld tussen 1697 en 1719 dan men uit tot nu toe beschikbare gegevens kon afleiden en tenslotte is het duidelijk dat de schuldenlast tussen 1756 en 1780 minder aanzienlijk moet zijn gedaald dan in mijn proefschrift werd gesuggereerd.

Voor de periode tot 1700 is het boek in hoofdzaak gebaseerd op bestaande literatuur en secundaire bronnen — in de vorm van contemporaine overzichten over Hollands financiën — die ook al door anderen waren benut. Vooral het gedeelte met betrekking tot de achttiende eeuw is daarnaast ook gebaseerd op veel niet eerder gebruikt archiefmateriaal, zowel uit de financiële archieven van Holland als uit verschillende particuliere archieven en het stadhoudelijk archief. Het is niet gebaseerd op een systematische bewerking van resoluties en bewaard gebleven rekeningen, maar op een rijkdom aan gedrukte en geschreven rapporten en verzamelstaten.

Het prikkelende vijfde hoofdstuk nodigt in meer dan één opzicht uit tot commentaar. Ik beperk me tot een tweetal punten. Ten eerste ben ik het niet eens met Dormans' weergave van het achttiende-eeuwse debat over de staatsschuld. Dat ging mijns inziens niet zozeer over de onwenselijkheid van een *vergroting*, als wel van het *bestaan* van een grote staatsschuld. Er bestond aanhang voor de opvatting dat daaraan juist voordelen verbonden waren, mits de staat zijn rente- en aflossingsverplichtingen stipt na kon komen en dus voorzichtig was met het

aangaan van nieuwe verplichtingen. Waar het hier om gaat is, dat met name Hollandse obligaties door hun goede verhandelbaarheid als 'secundaire liquiditeiten' konden functioneren en daardoor, ook zonder dat er nieuwe overheidsleningen op de markt kwamen, een bijdrage konden leveren aan de omvang van de geldcirculatie. Bij een onmiddellijke behoefte aan contanten kon men ze zonder probleem verzilveren en wie een tijdelijk overschot aan liquide middelen had, kon dat zonder veel risico in obligaties omzetten. Koopliden waren daardoor dus minder geneigd om veel contanten in kas te houden, wat stagnaties in het aangaan van handelstransacties voorkwam. Dormans spreekt van een 'preoccupatie ten aanzien van de geldcirculatie' (199), waaruit zijns inziens blijkt dat men in Holland 'gevangen was in mercantilistische denkvormen' (191). Maar vitale delen van Hollands internationale handel, zoals de graanhandel, de handel op Rusland en de handel op Oost-Indië, vereisten simpelweg de beschikbaarheid van harde munten, gezien de structurele tekorten op de handelsbalans van de Republiek met deze gebieden. Het belang dat in Holland gehecht werd aan die beschikbaarheid is dus bepaald niet alleen maar te verklaren uit een irrationele 'passie' voor 'gereede penningen' (199).

Ten tweede: Dormans besluit zijn analyse met het bekende verwijt dat de Hollandse regenten minder hadden moeten lenen en meer belastingen hadden moeten opleggen en dat de last van de rentebetalingen niet eerlijk over de bevolking was verdeeld. In abstracto is daar misschien best iets voor te zeggen. Elders heb ik al eens uitvoerig betoogd waarom ons oordeel over het achttiende-eeuwse Hollandse financiële beleid aanmerkelijk milder uit moet vallen, als men het vergelijkt met dat van andere landen tezelfdertijd, en met name ook als men het vergelijkt met het beleid van de beroemde Bataafse revolutionair I. J. A. Gogel, nadat de regenten van het kussen waren verjaagd. In afwijking van Dormans ben ik op grond daarvan van oordeel dat, bij de gestegen kosten van oorlogvoering in de achttiende eeuw, de kleine omvang van de Republiek veel bepalender is geweest voor de steeds grotere financiële problemen waar oorlogen hier toe leidden, dan de achttiende-eeuwse 'maatschappelijke verstarring'.

Aan de afwerking van het boek lijkt niet veel zorg te zijn besteed. In de noten kloppen de verwijzingen naar eigen pagina's niet (zie 1, 8 en 50 bij 3.1 en 6 bij 5.1) en sommige noten ontbreken zelfs geheel (35 bij 2.3, 11 bij 3.3, 3 bij 4.1). Bij vergelijking met tabel 3.33 blijkt dat in tabel 3.18 de bedragen voor de lijfrenten van het Zuiderkwartier onder de kolom 'losrenten Noorderkwartier' terecht zijn gekomen. Tenslotte ontbreekt niet alleen een index, maar zelfs een lijst met tabellen. Jammer voor een boek waaraan toch kennelijk met groot enthousiasme is gewerkt.

W. Fritschy

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

R.B. Prud'homme van Reine, *Jan Hendrik van Kinsbergen 1735-1819. Admiraal en filantroop* (Dissertatie Leiden 1990; Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1990, 640 blz., f55,-, ISBN 90 6707 237 0).

'Ik zie nu dat een biograaf zich voortdurend identificeert met zijn onderwerp om daarna steeds weer afstand te nemen. Als je die afstand niet neemt, bega je het ergste soort bandeloosheid: de romantische zelfprojectie, die je nu juist tot elke prijs moet vermijden', aldus Richard Holmes, een van de goeroes van de moderne biografie, in een interview in *Maatstaf* (XXXVIII (1990)